

УДК 631.11:658.016.3

БОЛГАРИНА О.В., магістрантка

Науковий керівник – **СІРЕНКО Н.М.**, д-р екон. наук, професор

Миколаївський національний аграрний університет

lena-bolgarina@mail.ru

МЕХАНІЗМ АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено механізм антикризового управління сільськогосподарськими підприємства в умовах трансформації економіки України. Визначено, що головне місце в організаційному механізмі антикризового розвитку займає діагностика кризових ситуацій на підприємстві. В результаті дослідження визначено основні елементи, які забезпечують антикризовий розвиток сільськогосподарських підприємств. Зроблено висновок, що заходи, які здійснюються суб'єктами господарювання, повинні мати активну підтримку зі сторони держави.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, механізм, антикризовий розвиток, стратегія, стратегічний розвиток, загрози, організаційні структури господарств.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси, які відбуваються в період трансформації економіки, вимагають переосмислення практики ведення господарської діяльності з метою запобігання негативному впливу зовнішнього середовища на розвиток соціально-економічних систем.

Відсутність адекватного управління трансформаційними змінами призвела до невизначеності у функціонуванні та напрямках стратегічного розвитку суб'єктів господарювання АПК. Внаслідок більша частина сільськогосподарських підприємств є збитковими, інші знаходяться на межі критичного та катастрофічного ризиків, що проявляється через кризові явища. Комплексна оцінка ефективності господарської діяльності підприємств є важливою складовою їх системи антикризового управління і додатковим стимулом розвитку вітчизняної економіки.

Необхідність антикризового управління господарською діяльністю підприємств, удосконалення комплексної оцінки її ефективності, формування системи оперативного антикризового управління, потреба у розробці антикризової стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств зумовили актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів антикризового управління, діагностики та прогнозування ймовірності банкрутства підприємств АПК, управління господарською діяльністю внесли як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: Е.І. Альтман, Е.Х. Бівер, Джеральд М. Майер, Джеймс Е. Раух, Р.Ж. Тафлер, Е.М. Коротков, В.М. Геєць, О.Д. Гудзинський, В.А. Дедекаєв, М.Я. Дем'яненко, М.І. Крупка, М.Й. Малік, Б.Й. Пасхавер, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, В.К. Савчук, Н.М. Сіренко, О.О. Терещенко та ін.

Оцінюючи основні результати існуючих наукових досліджень, слід зазначити, що ця тема потребує подальшого розкриття проблеми формування ефективного механізму антикризового управління підприємствами в ринкових умовах господарювання, оскільки залишаються недостатньо розробленими теоретична і методична бази його формування.

Мета досліджень – визначення теоретичних аспектів та особливостей формування організаційно-економічного механізму системи антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств України.

Матеріал і методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів щодо механізму антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств. У процесі дослідження використовувались монографічний, діалектичний, абстрактно-логічний методи, а також узагальнення.

Результати досліджень та їх обговорення. Аналізуючи розвиток економіки України, встановлено, що нестабільність та кризовий стан є повторювальними явищами для неї. Значний вплив на діяльність вітчизняних підприємств справляють глобальна фінансово-економічна криза, політична нестабільність, недосконалість законодавства та недостатній рівень державної регуляторної політики (табл. 1).

Протягом досліджуваного періоду в економіці України спостерігається нестабільність. Так, у 2010-2013 рр. валовий внутрішній продукт зменшився на 76,7%, рівень розвитку промисловості зменшився ще більше, зокрема, обсяги виробництва зменшились на 78,5%. Динаміка зменшення показників стала результатом дестабілізації у національній фінансовій системі, дефіцитності державного бюджету, зростання державного боргу тощо.

Таблиця 1 – Макроекономічні показники економічного розвитку України

Показники	У % до попереднього року				2013 р. у % до 2009 р.
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	
Валовий внутрішній продукт	3,4	5,2	0,2	3,7	23,3
Обсяги промислової продукції	11,0	7,3	1,8	4,7	21,5
Обсяги продукції сільського господарства	0,1	17,5	4,5	13,7	13700
Інвестиції в основний капітал	2,9	21,2	17,0	12,3	28,2
Доходи населення	11,0	10,3	13,5	1,9	19,2
Реальна заробітна плата	10,2	8,7	14,4	8,2	89,1
Експорт товарів та послуг	29,3	34,4	1,4	8,8	19,5
Імпорт товарів та послуг	28,6	40,6	5,2	8,6	16,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України за 2009-2013 рр.[8].

Випереджаючими темпами зростали доходи населення та реальна заробітна плата, на сільськогосподарську продукцію існував стабільний платоспроможний попит. В результаті цього обсяги виробництва продукції сільського господарства зросли в десятки разів порівняно із 2009 роком.

У таких умовах господарювання в управлінні підприємствами має бути врахований високий рівень впливу факторів зовнішнього середовища, а отже, управління має постійно певною мірою носити антикризовий характер.

Антикризове управління визначається як механізм, здатний випереджати або зм'якшувати наслідки кризи, а також утримувати функціонування підприємства в режимі виживання у певний період часу і виводити його із кризового стану з мінімальними втратами.

У сучасній науковій літературі має місце активний пошук загальноприйнятого уявлення про кризовий стан підприємства. Деякі науковці вважають, що поняття кризи стосується лише процесів макроекономічного розвитку. Інші автори визначають кризовий стан підприємства як закономірність, властиву діяльності підприємства в умовах формування ринкової системи, яка пов'язана з життєвим циклом підприємства та обумовлена зовнішніми і внутрішніми факторами [1, 3, 11].

Коротков Е.М. вважає, що за реалізації антикризової стратегії необхідно сконцентрувати увагу на оптимальному співвідношенні структури організації, культури та навичок, привести у відповідність зі стратегією механізм використання ресурсного потенціалу підприємства. Своєчасне розроблення та реалізація ефективної антикризової стратегії може послідовно ліквідувати більшість проблем [2].

Розробка стратегій антикризової діяльності підприємств потребує використання механізмів постійного спостереження за внутрішнім та зовнішнім середовищем з метою виявлення факторів, які загрожують функціонуванню соціально-економічної системи.

Проблема непогодженості реалізації антикризової стратегії по-різному формує мету антикризового управління, відповідно й оцінка доцільності заходів управління теж буде різною. Ситуація, коли всі учасники будуть переслідувати єдину мету під час реалізації антикризового управління, свідчить про те, що компроміс досягнуто в інтересах усіх груп учасників антикризового процесу.

У зв'язку з тим, що в діяльності соціально-економічної системи постійно виникають зміни, особливо в кризовому стані, постає необхідність здійснення стратегічного контролю, який передбачає своєчасне надходження інформації для прийняття необхідних рішень щодо корегування стратегії; одержання об'єктивних і неупереджених даних, що адекватно відображають стан досліджуваних об'єктів. Головною задачею стратегічного контролю має бути визначення того, якою мірою реалізація вибраної стратегії призводить до досягнення цілей антикризового розвитку.

Підвищенню обґрунтованості рішень щодо вибору стратегії антикризового розвитку сприяє врахування часового фактору, який характеризується життєвим циклом підприємства. Кожна стадія життєвого циклу підприємства має свої особливості поведінки, які повинні враховуватися антикризовими заходами для забезпечення раціонального з'єднання зовнішніх і внутрішніх факторів у часі і просторі.

Розробка стратегії антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств зорієнтує їх на досягнення довгострокових цілей, направлених на подолання економічної кризи та подальшого ефективного функціонування. Від практичного впровадження стратегічного планування аграрними суб'єктами господарювання, які знаходяться в затяжній кризі, матимуть вигоду всі суб'єкти економічної системи, оскільки розвиток сільського господарства є характерною особливістю сталого економічного зростання країни загалом.

Практика також засвідчує, що підприємства, в яких після різкого погіршення ситуації настає період поступової стабілізації (адаптації), ризикують опинитися на межі фінансового банкрутства. Саме тому основними завданнями управління в кризових ситуаціях є недопущення або пом'якшення шокowego стану, якому властиві відсутність планування, неефективне управління, розрив відносин,

безладдя у структурі організації. Також необхідно прагнути до прискорення процесу адаптації і стабілізації ситуації, тобто повернення до довготермінового планування, а також спільного координування роботи підрозділів підприємства, гнучкого і творчого вирішення проблем тощо [5].

Особливе значення за діагностики кризових процесів займає аналіз фінансового стану підприємства із позиції довгострокової перспективи, який характеризується фінансовою стійкістю. Кількісно фінансова стійкість може оцінюватися з двох сторін: з позиції структури джерел, засобів та із позиції витрат, які пов'язані з обслуговуванням зовнішніх джерел [6,11].

Економічна ефективність, як результат зіставлення одержаного ефекту з витратами стосовно організаційно-економічного механізму антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств як особливостей має складність визначення витрат та результату дії механізму. На вітчизняних сільськогосподарських підприємствах сформований внутрішній організаційно-економічний механізм антикризового розвитку майже відсутній, він тільки починає зароджуватися, тому можливим є лише опосередкований його аналіз на основі наслідків впровадження певних заходів на підприємствах у взаємодії із зовнішнім механізмом.

Для сільськогосподарських підприємств характерною є функціональна організація управління, яка передбачає централізовану функціональну організаційну структуру, перевагою якої є стимулювання спеціалізації. На дієвість та ефективність організаційної структури впливають, в першу чергу, дієві взаємозв'язки між людьми та їх діяльністю; дієва політика керівництва та методи, які впливають на людську поведінку; повноваження та функції працівників на всіх рівнях управління [4].

Організаційно-економічний механізм антикризового розвитку передбачає певний рівень ризику, пов'язаний із розробленням та реалізацією стратегії. Особливого значення це набуває для сільськогосподарських підприємств, які знаходяться на стадії можливого банкрутства, ситуація потребує прийняття термінових та нестандартних рішень, до яких керівництво морально не підготовлене.

Особливе місце в організаційному механізмі антикризового розвитку займає діагностика кризових ситуацій, яка дозволяє уникати непередбачуваних тенденцій та знижувати негативні наслідки. Головною метою діагностування виступає встановлення ознак кризи, які допомагають визначити проблему та виявити існуючі можливості її подолання.

Однією з важливих проблем забезпечення антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств є формування результативної системи управління цим процесом. Така необхідність обумовлена значущістю управління в забезпеченні координації всіх факторів виробництва: технічного, технологічного, організаційного, економічного, інформаційного, соціально-психологічного та інших [10].

Основними елементами, які забезпечують антикризовий розвиток сільськогосподарських підприємств, є:

- правова база, яка регламентує права та обов'язки територіальних суб'єктів господарювання і керівників регіональних органів управління;
- ресурсний та виробничий потенціал, підготовлені кадри антикризового менеджменту на всіх рівнях управління;
- самостійна регіональна інноваційно-інвестиційна та бюджетно-фінансова політика, регіональні програми розвитку АПК.

Реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності економіки АПК, на нашу думку, можлива лише за наявності сформованого економічного механізму, направленого на усунення криз на підприємствах та їхнього подальшого антикризового розвитку.

Для сільськогосподарського підприємства вирішення завдання, оцінка доцільності прийняття заходів антикризового управління може стати підґрунтям не тільки для упередження негативного результату від реалізації недоцільного управлінського впливу, але й недопущення збільшення часового розриву між моментами виникнення кризової ситуації, її ідентифікацією та початком здійснення управлінських впливів щодо її нівелювання. Позитивний побічний ефект може виявлятися і як зменшення витрат на впровадження заходів антикризового управління.

Організований, логічно побудований підхід до оцінювання доцільності впровадження заходів антикризового управління з урахуванням управлінського впливу дає змогу підприємству скоригувати свої майбутні дії.

Отже, для створення ефективного механізму антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств заходи слід здійснювати в комплексі на державному, регіональному та макрорівнях із врахуванням соціально-психологічних факторів та інституціонально-структурних компонентів. Важливим є удосконалення організаційної структури сільськогосподарських підприємств, основаної на стратегічному плануванні та готовності до ризику. Заходи, які реалізуються

суб'єктами господарювання, повинні активно підтримуватись державою через пільгове кредитування, субсидії, послаблення податкового тиску та розвиток соціальної інфраструктури.

Висновки. Особливості вітчизняної аграрної галузі на сучасному етапі розвитку економіки України створили потребу термінового впровадження заходів щодо її оздоровлення. Результативність діяльності сільськогосподарських підприємств у їхньому стратегічному розвитку залежить від рівня сформованості і дієвості організації та управління як системи, збалансованості її основних елементів, включаючи організаційно-економічний механізм управління антикризовими процесами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антикризисное управление: от банкротства к финансовому выздоровлению / Под ред. Т. П. Иванова. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1995. – 320 с.
2. Антикризисное управление: учебник/ Под ред. проф. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 432 с.
3. Антикризисное управление: Учеб.пособие для технических вузов / В.Г. Крыжановский, В. И. Лапенков, В.И. Лютер и др.; под ред. Э. С. Минаева и В. П. Панагушина – М.: ПРИОР, 1998. – 432 с.
4. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Політична думка [Political thought]. – 2001. – № 4. – С. 68–83.
5. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: [Текст]; навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко// Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2005. – 376 с.
6. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. пособие для вузов / Н.П. Любушин, В.Б. Лещева, В.Г. Дьякова / Под ред. проф. Н.П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 471 с.
7. Руководство по безопасности: Практическое пособие по управлению рисками / Мир Акек, Хиарден Кейт. / Пер. с англ. – М.: Филин, 1998. – 39 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Сіренко Н.М. Організаційно-економічний механізм антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Н.М. Сіренко. – Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 21 с.
10. Теория и практика антикризисного управления: учебник для студ. вузов / Г.З. Базаров, С.Г. Беляев, В.В. Букреев и др.; под ред. С.Г. Беляева, В.И. Кошкина. – М.: Закон и право; ЮНИТИ, 1996. – 469с.
11. Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование): науч.-метод. изд. / Под ред. А.В. Чуписа. – Сумы: Университетская книга, 1999. – 332 с.

REFERENCES

1. Antikrizisnoe upravlenie: ot bankrotstva k finansovomu vyzdorovleniju / Pod red. T. P. Ivanova. – M.: Zakonipravo, JuNITI, 1995. – 320 s.
2. Antikrizisnoe upravlenie: uchebnik / Pod red. prof. Je.M. Korotkova. – M.: INFRA-M, 2001. – 432 s.
3. Antikrizisnoe upravlenie: Ucheb. Posobie dlja tehniceskikh vuzov / V. G. Kryzhanovskij, V. I. Lapenkov, V. I. Ljuteri dr.; pod red. Je. S. Minaevai V. P. Panagushina – M.: PRIOR, 1998. – 432 s.
4. Bilorus O. Imperativi strategii rozvitku Ukraïni v umovah globalizacii / O. Bilorus // Politichna dumka [Political thought]. – 2001. – № 4. – S. 68–83.
5. Ligonenko L. O. Antikrizove upravlinnja pidpriemstvom: [Tekst] navch. posib. / L. O. Ligonenko, M. V. Tarasjuk, O. O. Hilenko// Kii'v. nac. torg.-ekon. un-t. – K., 2005. – 376 s.
6. Analiz finansovo-jekonomicheskoj dejatel'nosti predpriatija: ucheb. posobie dlja vuzov / N.P. Ljubushin, V.B. Leshheva, V.G. D'jakova / Pod red. prof. N.P. Ljubushina. – M.: JuNITI-DANA, 2002. – 471 s.
7. Rukovodstvo po bezopasnosti. Prakticheskoe posobie po upravleniju riskami / Mir Akek, HiardenKejt / Per. s angl. – M.: Filin, 1998. – 39 s.
8. Oficijnyj saj't Derzhavnoi' sluzhby statytky Ukraïny [Elektronnyjresurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. SirenkoN.M. Organizacijno-ekonomichnij mehanizm antikrizovogo rozvitku sil'skogospodars'kih pidpriemstv regionu: avtoref. dis. Nazdobuttja nauk. Stupenja kand. ekon. nauk: spec. 08.06.01 / N.M. Sirenko. – Nac. agrar. un-t. – K., 2005. – 21 s.
10. Teorijai praktika antikrizisnogo upravlenija :uchebnik dlja stud. vuzov / G.Z. Bazarov, S.G. Beljaev, V.V. Bukreevi dr. ; pod red. S.G. Beljaeva, V.I. Koshkina. – M. :Zakonipravo ; JuNITI, 1996. – 469 s.
11. Finansovoe polozhenie predpriatija (ocenka, analiz, planirovanie): nauch.-metod. izd. / Pod red. A.V. Chupisa. – Summy: Universitetskaja kniga, 1999. – 332 s.

Механизм антикризисного развития сельскохозяйственных предприятий

Е.В. Болгарина

В статье исследован механизм антикризисного управления сельскохозяйственными предприятиями в условиях трансформации экономики Украины. Определено, что главное место в организационном механизме антикризисного развития занимает диагностика кризисных ситуаций на предприятии. В результате исследования определены основные элементы, которые обеспечивают антикризисное развитие сельскохозяйственных предприятий. Сделан вывод, что меры, которые осуществляются субъектами хозяйствования, должны иметь активную поддержку со стороны государства.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, механизм, антикризисное развитие, стратегия, стратегическое развитие, угрозы, организационные структуры хозяйств.

Надійшла 01.11.2014 р.